

**АБ НЕКАТОРЫХ АСАБЛІВАСЦЯХ МІФАЛАГІЧНАЙ КАРЦІНЫ
СВЕТУ ЖЫХАРОЎ ГОМЕЛЯ І ГОМЕЛЬСКАГА РАЁНА (НА
МАТЭРЫЯЛЕ ЭКСПЕДЫЦЫЙ АПОШНЯГА ДЗЕСЯЦІГОДДЗЯ)**

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны
(Паступіў у рэдакцыю 11.03.2022)

Фальклорна-этнаграфічныя экспедыцыі, якія наладжваюцца ў Гомельскім дзяржаўным універсітэце імя Ф. Скарыны пастаянна, дазваляюць гаварыць аб неўміручасці традыцыйных народных вераванняў, увасобленых у тэкстах прыкмет і павер'яў, забарон і міфалагічных апавяданняў, якія з'яўляюцца і своеасаблівай ілюстрацыяй разумення чалавекам свету, і спецыфічнымі парадзі-рэкамендацыямі па абароне ад неспрыяльнага ўздзеяння навакольнага асяроддзя, і адмысловай скарбонкай рацыянальнага жыццёвага вопыту. Новыя жыццёвыя рэаліі і новыя страхі, што выступаюць адной з прычын надзвычайнай жывучасці міфалагічных уяўленняў, спрыяюць трансфармацыі тэкстаў, іх тэматычна-функцыянальным зменам.

У вялікай колькасці на тэрыторыі Гомеля і Гомельскага раёна прадстаўлены прыкметы, павер'і і звязаныя з імі магічныя дзеянні, накіраваныя на абарону ад неспрыяльных абставін, благіх людзей, спрэчак, страт. Як правіла, ва ўсіх падобных тэкстах фігуруюць прадметы рэчыўнага свету: нажы, люстэркі, расчоскі, іголки і да таго падобнае.

Паводле слоў інфармантаў, люстэрка толькі тады не нясе адмоўнай энергіі, калі яно чыстае і без пашкоджанняў, у адваротным выпадку гэтага прадмета неабходна асцерагацца. Прычыны называліся розныя:

– нешчаслівы асабісты лёс – *«Нельзя, чтобы зеркало в доме было разбито – судьба будет разбита»* (зап. ад Анжэлы Іванаўны Чаусавай, 1970 г. н., у г. Гомель)¹;

– здрады ў сям'і – *«Нельзя над краваціцу вешаць яго. Калі навесіш яго, то нядобрыя дзеўкі твайго мужа ўвядуць ці зробіць так, каб ён ад цябе ўшоў. Зеркала над краваціцу – к саперніцам»* (зап. ад Алены Еўдакімаўны Лаўрык, 1922 г. н., у г. Гомель);

– адсутнасць прыгажосці і благое здароўе – *«Перед зеркалом нельзя кушать – красоту свою съедаешь»* (зап. ад А. І. Чаусавай у г. Гомель);

¹ У артыкуле выкарыстаны матэрыял фальклорнага архіва кафедры рускай і сусветнай літаратуры Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны.

– дрэнная энергія – *«Повреждённые или старые зеркала нужно выбрасывать – в них накапливается плохая энергия»* (зап. ад Любові Аляксандраўны Жалабковай, 1949 г. н., у г. Гомель).

Даволі папулярнай у мясцовых жыхароў з’яўляецца забарона на сон і прыём ежы перад люстэркам: *«Нельзя есть и спать перед зеркалом»* (зап. ад Л. А. Жалабковай у г. Гомель).

Што тычыцца нажа, то ў запісаных на вышэйадзначаных тэрыторыях павер’ях ён мае негатыўную семантыку, нясе з сабой спрэчкі і ў якасці падарунка, і пакладзены на стале паміж людзьмі: *«Ножи нельзя ни дарить, ни принимать в подарок – к ссоре. Никогда нельзя, чтоб нож лежал на столе между людьми. А то поругаются»* (зап. ад Л. А. Жалабковай у г. Гомель); *«Яго (нож) нельзя на столе астаўляць, бо ў сям’е начнуцца сваркі, ругань, неразбярыха»* (зап. ад А. Е. Лаўрык у г. Гомель). Верылі, што неспрыяльнае ўздзеянне падараванага нажа можна знішчыць, калі аддаць за яго ўмоўныя грошы: *«Когда дарят ножи и часы, отдают им копеечку»* (зап. ад Ларысы Васільеўны Савянковай, 1938 г. н., у г. Гомель). Сустрадаецца сярод мясцовых жыхароў таксама даволі папулярная на Беларусі забарона на ўжыванне ежы з нажа: *«Аблізваць ці есці з нажа не нада – зліцца будзеш»* (зап. ад Вольгі Фёдараўны Караленкі, 1933 г. н., у г. Гомель).

Тэкстаў пра іголку таксама зафіксавана нямала. Часцей яна ў народнай традыцыі выступае з негатыўнай семантыкай: пры няправільным з ёй абыходжанні ўплывае на памяць (*«Не шыюць на сабе, а то памяць плахой будзець»* – зап. ад В. Ф. Караленкі ў г. Гомель) і стан розуму (*«Нельга на сабе шыць, бо дурным станеш. Трэба ў рот узяць нітку і тады толькі шыць»* – зап. ад Ганны Сцяпанаўны Лазоўскай, 1918 г. н., у г. Гомель; *«Иголкой зашиваешь адзёжу на сабе нельзя, бо потом неразумной будзеш. А ўжо калі зашыў, то нада гэта распароць. І добра ўсё будзе»* – зап. у в. Церухі ад Ганны Фёдараўны Голуб, 1927 г. н., перасяленкі з в. Ільчы Брагінскага р-на); з’яўляецца прадметам, з дапамогай якога можна пашкодзіць людзям (*«Людзі злыя, каб нашкодзіць таму, каму завідуюць, утыкаюць ім у крываць іголку з ніткай. Калі белая нітка, то гэта яшчэ не так страшна, а калі чорная, значыць вялікую злобу на цябе задумалі. Нада да бабкі ці, каб пашаптала цябе»* – зап. ад Г. С. Лазоўскай у г. Гомель). Іголка вызначаецца амбівалентнасцю. Так, паводле народных вераванняў, уваткнутая гаспадарамі ў парог новая іголка здольная абараніць іх дом ад прыходу ў яго бліжэй людзей: *«Чтоб в дом не пришло зло, надо в порог воткнуть иголку новую»*

так, чтобы её никто не видел. Все злое будет на неё наткаться и не зайдёт в дом» (записана ад Л. А. Жалабковой у г. Гомель).

Вобраз парога – своеасаблівай мяжы паміж «сваім» і «чужым» («*Парог – эта патустаронняе*» – зап. ад Ніны Аляксандраўны Майсеевай, 1935 г. н., у в. Церуха) – сустракаецца ў фальклорных тэкстах даволі часта.

Жыхарка Гомельскага раёна Анастасія Якаўлеўна Кучман, 1931 г. н., прыгадала важнасць парога ў магічных дзеяннях, звязаных са сталеннем і здароўем дзіцяці, з гаршком «бабінай кашы»: «*Калі дзіця нараджалася, звалі бабку. Яна купае, спаўе ужэ. То бабка ўжэ называецца. Яна кашу ўжэ частуе, прынося...* Баба гаршок б'е. Біць гаршок нада, штоб дзіцёнак пайшоў. А калі ўжо гаршочак разаб'юць, то тады ўжо ў парог кідаюць чаранкі етыя, штоб скоранька пайшло дзіця». Не менш важным быў парог і ў абрадах провадаў чалавека на «той свет». Менавіта на парог на невялікі час ставілі труну, каб нябожчык развітаўся з домам: «*На пароге гроб астанаўлівалі, каб ён папрашчаўся*» (зап. ад Марыі Іванаўны Петуговай, 1927 г. н., у г. Гомель).

Пры дзеяннях апатрапеічнага характару таксама выбіралі парог у якасці сакральнага локусу: «*Перад Юр'ем... крапіву лажылі на парог, штоб ведзьмы малако ў кароў не адбіралі*» (зап. у в. Цярэшкавічы ад Алены Фёдараўны Неўмяржыцкай, 1939 г. н., пражывала ў в. Бярозкі Добрушскага р-на). Павер'і, звязаныя з каляндарнай абраднасцю, часцей фіксуюцца ад перасяленцаў і носяць характар своеасаблівых запазычанняў. Карэнныя жыхары падобных тэкстаў амаль не згадваюць.

Спектр дзеянняў і ўяўленняў, звязаных з парогам, даволі шырокі. Так, паводле вераванняў гамяльчан і жыхароў Гомельскага раёна, праз парог / на парозе нельга:

– вітацца («*Нельзя здаровацца через парог*» – зап. ад Валянціны Цярэнцьеўны Марушкінай, 1946 г. н., у в. Міхалькі; «*Нельзя оставлять человека у порога. Когда пришёл, должен выйти за дверь либо позвать дальше*» – зап. у в. Церуха ад Ніны Іванаўны Мішкевіч, 1947 г. н., перасяленкі з в. Крупка Лельчыцкага р-на);

– перадаваць рэчы і грошы («*Нельзя деньги давать через парог*» – зап. ад В. Ц. Марушкінай у в. Міхалькі; «*Через парог нічога даваць нельзя*» – зап. ад Г. Ф. Голуб);

– стаяць і сядзець («*На пороге сидеть и говорить по обычаям нельзя*» – зап. ад Н. І. Мішкевіч у в. Церуха);

– вымятаць («Нельзя мусор через парог выметать, бо ссоры будуць в доме» – зап. ад В. Ц. Марушкінай у в. Міхалькі). Спыняць спрэчкі варта было таксама на парозе. Па словах жыхаркі горада Гомеля Любові Ігнатаўны Пархоменка, 1954 г. н., «калі ў хаце вельмі часта спрэчкі, трэба выліць недапітае кошкай малако на парог суседзям».

У вялікай колькасці зафіксаваны тэксты пра ўраджай. Частка з іх адрозніваецца рацыянальнай асновай і вопытам шматгадовых назіранняў, другая ілюструе міфалагічны характар светапогляду. Тым не менш, можна заўважыць, што ў міфалагічнай свядомасці адлюстроўваюцца перш за ўсё ўстойлівыя нормы і стэрэатыпы практычнай дзейнасці, менавіта таму з цягам часу фарміруюцца пэўныя сімвалічныя формы і сродкі сувязі чалавека з навакольным асяроддзем.

Як сведчаць тэксты прыкмет і павер'яў, ураджай спрабавалі прадказваць, назіраючы за прыроднымі з'явамі (снегам, зоркамі, інеем і інш.) у пэўны часавы прамежак, звязаны з ідэяй пачатку або пераходнага перыяду: «Калі на Новы год дзерава абсыпана інеем, то будзе ўраджай добры і багаты год. Які першы снег выпадзе, тады такі і лён будзе» (зап. ад Ніны Антонаўны Куліцкай, 1927 г. н., у г. Гомель); «Если выйдзеш (на першую куццю) – неба звёднае, значыць грыбы будуць, ягады» (зап. ад Алены Пятроўны Букаўцовай, 1937 г. н., у в. Зябраўка); «Чем выше, больше на Купалье костёр, тем лучше урожай» (зап. у в. Цярэшкавічы ад Вольгі Аляксандраўны Шырокавай, 1976 г. н., расказвала Клаўдзія Парфір'еўна Клімовіч, 1934 г. н.).

Паводле ўяўленняў мясцовых жыхароў, значэнне для добрага ўраджаю мае тэрмін пасадкі, таму звярталі ўвагу і на дзень тыдня, і на час у сутках: «Кукурузу не садзяць уранні, калі бабы топяць печ, бо будзе адна галаўня ў кійках, трэба пачынаць садзіць ў 14.00. Гарох ды фасолю садзіць у панядзелак, у пачатку нядзелі, у 12 часоў дня, каб у стручках было па 7 або па 12 бубак» (зап. ад Ульяны Ігнатаўны Сухоцкай, 1928 г. н., у в. Чкалава).

Таксама глядзелі на «спрыяльнасць» навакольнага асяроддзя: «Воблакаў на небе многа – давай бульбу сеяць»; «Лён нада сеяць, кагда сыра» (зап. ад А. П. Букаўцовай у в. Зябраўка).

Важнае значэнне мае і асоба сейбіта. Цікавае павер'е прывяла жыхарка вёскі Новыя Дзятлавічы Соф'я Іванаўна Васільева, 1923 г. н.: «Агурцы як сеяла, бокам лягу і сыплю, шоб агурцы раслі такія ж большыя. У баразонку ету сыплю, а саседзі глядзяць кругом, шо я дзелаю, а я нарошна». Дадзены прыклад сведчыць, хутчэй за ўсё, аб прыёмах «метанімічнай перадачы

якасцей» (паводле С. Талстой), калі станоўчыя адзнакі аднаго прадмета (у дадзеным выпадку вялікая жанчына) пераходзяць на другі прадмет (вялікая агародніна), і якасці гэтыя з'яўляюцца больш важнымі, чым самі прадметы і дзеянні.

Фальклорныя тэксты, зафіксаваныя ў апошняе дзесяцігоддзе ў Гомелі і Гомельскім раёне, дэманструюць устойлівы інтарэс нашых сучаснікаў да побытавых пытанняў, ураджаю і дабрабыту ў гаспадарцы, сямейных стасункаў і ўзаемаадносін з навакольным асяроддзем. Менш актуальнымі становяцца тыя, што звязаны са святамі народнага і сямейнага календара, за выключэннем усё ж такі яшчэ даволі папулярных радзінна-хрэсьбінных, пахавальных, калядных, а таксама забарон на працу ў пэўныя святочныя дні.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены приметы, поверья, мифологические рассказы, зафиксированные на территории Гомеля и Гомельского района во время полевых фольклорных экспедиций последнего десятилетия. Автор отмечает их регионально-локальные особенности, функционально-тематическое разнообразие, место в традиционной духовной культуре народа.

SUMMARY

The article examines the signs, beliefs, mythological stories recorded on the territory of Gomel and the Gomel region during field folklore expeditions of the last decade. The author notes their regional and local features, functional and thematic diversity, place in the traditional spiritual culture of the people.

Квилюкова Е. Н.

ГАГАУЗЫ БЕЛАРУСИ: ПРИЧИНЫ МИГРАЦИИ И ВЫБОР СТРАНЫ ДЛЯ ЖИЗНИ

Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси

(Поступила в редакцию 09.03.2022)

Гагаузы – одна из проживающих в Беларуси малочисленных этнических групп. Начальный этап её формирования на данной территории относится к 1950-м годам [2; 4]. По Всесоюзной переписи 1989 г. их численность в БССР составляла 189 человек. Второй этап её формирования связан с постсоветским периодом и процессом миграции.

Сложившиеся после распада Советского Союза сложные социально-экономические условия во многих постсоветских республиках привели к то-